

earum vividitas: attentio veluti subsidit: iam uni ideae non magis quam alteri attenta mens res praesentes perfuntorię spectat, neque uni prae ceteris immoratur, tuncque vulgo dicitur *de nihilo cogitare*. Tunc confusa omnia apparent: mens ea spectare dedita-
tur, et ita leviter adficitur, ut vix ea per-
cipiat, donec tandem torpedine quadam vel-
ut oppressa nec sui ipsius nec aliarum re-
rum sibi conscientia sit: tum demum producta
somni cortina omne clararum idearum spe-
ctaculum menti intercipitur. Ex his paucis
manifestum est, de hac quaestione nihil cer-
to adfirmare posse.

CAPVT III.

*De aliis quibusdam mentis humanae
facultatibus.*

Duas primariae animae facultates distin-
guendas esse, statuimus in ipso logices ini-
tio. Prima nempe est facultas *cognoscendi*,
altera autem facultas *appetendi*. Hae autem
duae primariae facultates secundum nostrum
conciendi modum rursus duas partes ha-
bere intelliguntur, *inferiorem* scilicet et *su-
periorem*. Facultatis cognoscitivae pars *in-
ferior* dicitur illa: *qua rerum sensibiliū
notiones obscuras et confusas, hoc est, per
sensus tantum adquirimus*. De hac prima

parte in praecedentibus articulis sermonem
habuimus, sensationum doctrinam explican-
tes. Facultatis cognoscitivae pars superior vo-
catur: *qua notiones distinctas adquirimus,
et ab imaginibus corporeis separamus*. Haec
intellectus proprie dicitur. Facultatis appe-
titivae duae etiam partes distinguuntur, nimi-
rum *inferior* seu *appetitus sensitivus* et *superior*
seu *appetitus rationalis*. Prior est:
facultas obiecta appetendi vel aversandi ex
notione boni vel mali confusa seu per sensus
adquisita. Atque hinc nascentur animi ad-
fectus, ac proinde haec prima pars ad *ethi-
cam* proprie pertinet. Posterior est: facultas
appetendi vel aversandi obiecta, prout ab
intellectu proposita sunt tamquam bona vel
mala, et voluntas proprie appellantur. Itaque
intelligendi et volendi facultates dumtaxat
heic considerabimus.

ARTICVLVS I.

*De facultate intelligendi, seu de intellectu,
et eius operationibus.*

I.

Intellectus dicitur: *facultas res distincte
et universim repraesentandi*. Quamvis in-
tellectus nomen ambiguam vagamque signifi-
cationem vulgo habeat, non invito tamen
vulgari usu loquendi, *sensus* ad rerum

præséntium in *singulari* repraesentationem refertur; *imaginatio* autem ad rerum absen-tium repraesentationem per imagines confusas itidem in *singulari*: at *intellectus* ad re-praesentationem distinctam universim refer-tur. Attamen intellectus dici solet *purus* vel non *purus*. Dicitur nempe *purus*, si *notioni rei*, quam percipit, nihil confusi admis-tert *nihilque obscuri*. Non *purus* dicitur, si in *notione rei aliqua sint*, quae confuse aut prorsus obscure percipientur. Quoniam vero perceptiones confusae ad sensum et im-aginationem spectant; intellectus *purus* est, si a sensu atque imaginatione liber sit. Heic au-tem caveri debet verborum ambiguitas. Dum intellectum purum dicimus, non ita res est intelligenda, quasi existant in anima percep-tiones, quae a sensibus neque *mediate* neque *immediate* pendeant. Itaque ideas pure intellectuales dicimus rerum illarum ideas, quae nullam cum rebus sensibilibus habent similitudinem, quaeque proinde sine imagine corporea percipi possunt. Verum quamvis ideae pure intellectuales nulla imagine corporea re-praesentari possint; eae tamen ex sensibus originem mediate trahere possunt. Ita licet animae nostrae idea sit pure intellectualis, fieri tamen potest, ut animae nostrae exsi-stentiam ex aliqua sensatione primum nove-rimus. Patri ratione licet pure intellectualis sit idea Dei, eam tamen ex rerum sensibi-

lium contemplatione haurire possumus. Ita-que ideas pure intellectuales ex sensibus ori-ginem mediate habere, non repugnat; quod quidem probe observandum est. Haec enim quaestio: utrum ideae omnes a sensibus sal-tum mediate originem habeant, intellectus nostri limites longe excedit. Pendet enim ex animae corporisque commercio, cuius qui-dem commercii leges tamquam divinum ar-canum venerari potius debent metaphysici, quam curiosius scrutari. Tandem observan-dum superest, haec omnia nequaquam repu-gnare iis, quae de ideis innatis logices ini-tio tractavimus. Haec enim quaestio perinde se habet, sive ideae pure intellectuales me-diatam originem a sensibus habeant, sive a sensibus nullatenus pendeant. Hanc autem quaestionein fusius explicari non licet, tum quod eam mortalibus imperviam crediderim, tum quod eam minoris, quam putari solet, utilitatis habuerim.

II. Hinc quo plura obiecta distinete in-tellectus sibi repraesentare potest, eo maior censemur illius vis. Hic autem intellectus gra-dus quum ab obiecto desumatur, *objективus* appellari potest. Similiter quo plura quis in eodem obiecto distinguat, eo maior etiam dicitur vis intellectus, atque hic est alter gra-dus, qui quum a *forma* seu modo repre-sentandi desumatur, gradus *formalis* dici potest.

Quoniam autem intellectu non distinguimus nisi obiectum , quod re praesentatur , et modum , quo re praesentatur ; primus vero gradus illius ab obiecto , alter a forma petitur , intellectus maior concipi nequit , quam qui omnia possibilia distincte sibi re praesentare valet . Ac proinde intellectus omnia possibilia distincte re praesentans est omnium maximus , seu absolute summus , qualis est solus intellectus divinus . Nostrum vero intellectum ad aliqua tantum possibilia extendi posse , et in uno subiecto omnia non distingue re , ideoque limitatum esse tum materialiter seu ratione obiecti , tum formaliter seu ratione modi , ac proinde ab intellectu maximo infinite distare ; unusquisque continuo experitur . Quare patet veritas vulgatissimae sententiae : *maxima pars eorum , quae scimus , est minima eorum , quae nescimus .*

III. In logica ostendimus , tres esse intellectus operationes , de quibus quidem operationibus satis fuse dictum est . Quare non est , quod hoc argumentum iterum revoco emus . Varias dumtaxat mentis facultates atque dispositiones considerabimus , ea tantum explicaturi , de quibus verba hactenus non fecimus . Inter varias mentis facultates primo loco considerabimus attentionem . Anima sibi conscientia est eorum , quae simul percepta distinguit ; ea autem a se invicem distinguit , quorum sibi conscientia est . Vtrumque in nobis

facile experimur . Si igitur anima in perceptio ne totali partiales perceptiones distinguit , rerum perceptarum sibi conscientia est , et vice versa si rerum perceptarum sibi conscientia est , in perceptione totali partiales distinguit , et ideo si perceptiones singulae partiales obscurae sunt , anima , quae eas distinguere nequit , rerum perceptarum sibi conscientia esse non potest . Nascitur itaque conscientia , quam etiam apperceptionem dicunt metaphysici , ex claritate perceptionum partialium , quae totalem componunt , et ea claritate sublata , anima rerum , quas simul percipit , sibi conscientia non est . Porro facultas efficiendi , ut in perceptione composita pars una prae ceteris maiorem claritatem habeat , dicitur attentio . Hanc autem facultatem animae convenire , experientia patet . Nam dum percipimus arbor em v. g. , efficere possumus pro arbitrio nostro , ut nobis magis conscientia simus trunci , quam ramorum , surculorum et foliorum .

IV. Si plura simul percipimus , attentio nem ad id dirigimus , quod clarius percipi tur , si nulla adsit ratio , cur eam ad aliud dirigamus . Quum enim attentionem ad perceptionem aliquam partiale potius , quam ad aliam non dirigamus sine aliqua ratione , et attentio non alio tendat , quam ut unum ceteris clarius percipiamus ; id , quod clarius percipitur , attentionem ad se trahit , si nulla adsit ratio extra perceptionem totalem , cur

eam ad aliud dirigamus. Si ex aliqua re voluptatem percipimus, in ea attentionem nostram defigimus, et defixam in eadem retinemus. Contra vero si ex re aliqua taedium percipimus, attentionem ab ea avertimus. Quare adolescentium animis frequenter instilanda est scientiae iucunditas.

V. Plures sunt hominum circa gradus attentionis differentiae. Nonnullorum attentio tanta est, ut vix ac ne vix quidem consciū sibi sint obiectorum, quae organa sensoria ferrunt. Petrus de Montmort mathematicus gallicus ad obiectum meditationis suae tantam attentionem adhibebat, ut inter plurimos strepitus, resonantibus instrumentis musicis, curritante et patrem interpellante parvulo filio, difficiliora problemata solveret, uti refertur in eius elogio ann. 1719. hist. acad. regiae scient. parisien. Sunt, qui attentionem ad idem obiectum diu conservare possunt, v. g. ad longam atque perplexam demonstrationum seriem. Alii contra attentionem suam statim exspirare patiuntur, quando longior evadit ratiocinationum nexus. Plerique hominum non nisi ad unum obiectum attenti esse possunt. Si autem attentionem suam inter plura dividere voluerint, eam minorem esse ad singula experiuntur, indeque natum est hoc vulgatum: *pluribus intentus minor est ad singula sensus*. Non desunt tamen exempla eorum, qui ad plura simul probe attendere po-

merint. Nam Iulius Caesar eodem tempore, quo epistolam scribebat, quatuor alias dictare potuit, et septem ipse scribebat. Quidam ad obiectum quodlibet eamdem attentionem adterre possunt. Alii contra ad quaedam obiecta nullam prorsus, ad alia vix levem quamdam adferunt attentionem; prout enim sua quemque trahit voluptas, attentione utitur sua. Ita poëtae attentionem praebent versibus; ad alia eam transferre ipsis difficile est. Contra mathematicus stupendam calculis ac figuris attentionem praebet; at si versus legere debeat, vel alia, quae sunt ab ipsis foro aliena, licet ea intelligere possit, vix tamen ad illa attentionem aliquam adhibere potest. Aliqui ad rem praesentem, quaecumque fuerit, omnem adferre possunt atque solent attentionem. Alii animum habent semper absentem, nisi praesens fuerit obiectum illud, ad quod attentionem adhibere sunt adsueti. Exempla nobis praebent in primis eruditii illi, qui animum semper habent, ut ita dicam, in musaeo suo, unice attendentes ad ea, quae memoria de rebus litterariis suppeditat. Sunt etiam artifices, quos praeter artem nihil delectat. Plurimum utilitatis habet animus ad omnia praesens, plurimum obest, si quis animo constanter absens fuerit. Quemadmodum enim alii gradus attentionis maximum usum habent in rerum cognitione, ita animus semper praesens in prudente actione.

num nostrarum determinatione plurimum commendari debet.

VI. Gradus attentionis exercitio comparantur. Nam infantes recens nati ad nihil prorsus attenti sunt, sed successive excitanda est illorum ad obiecta nonnulla attentio; atque ita demum ad aliquid attendere adsue- scunt. Eorum tamen attentio proiectiore aetate ad eximum gradum numquam promovetur, nisi actus ad gradum illum spectantes saepius iterentur. Sane Walisius, Montmorius, Iulius Caesar aliisque non pervenire ad summum attentionis gradum, quem commemoravimus, nisi attentione saepius exercitata in debitibus circumstantiis. Studium matheseos praestantissimum est attentioni comparandae adiumentum, ut experientia constat. Quilibet enim in se ipso experiri potest, quod initio studii mathematici exiguis attentionis gradus successu temporis per continuum exercitium augeatur. Non omne tan- men attentionis genus studio matheseos adquiritur. Quum autem diversae sint attentionis veluti species, diversis quoque exercitiis ad illas adquirendas opus est. Regulas autem trademus uniuscuiusque speciei attentionis adquirendae, quae quidem utilitatis maxime esse possunt. 1^a Si attentionis inter multos strepitus conservandae facilitatem quis sibi comparare voluerit, is saepius omnem con natum adhibere debet eamdem conservandi

inter strepitus sensim sensimque maiores. Haec enim facilitas attentionem ad idem obiectum conservandi diversos gradus habet, qui proinde non nisi exercitio seu iteratis attentionis huius actibus comparantur. Hanc regulam confirmat experientia. 11.^a Si quis attentionem ad idem obiectum conservandi facilitatem sibi comparare voluerit; is omnem con natum adhibere debet, ut eam sensim sensimque per longius temporis spatium conser- vet. Haec regula eodem fere modo probatur, quo praecedens. Ceterum si quis in disciplinis diu conservandae attentionis facilitatem sibi adquirere voluerit, ei nihil quidquam magis ad bonum hoc eximium consequen dum proderit, quam demonstrationum con tinuo longiorum evolutio et calculorum con tinuo prolixiorum tractatio. Hoc exercitio attentionis diu conservandae tantum gradum adquisiverat subtilissimus geometra Varigno nius, ut lucubrationes suas saepissime pro traheret ad horam usque secundam post me diam noctem, et miraretur sonum campanae horam hanc indicantis. 111.^a Si quis attentionis ad plura simul adhibendae facilitatem sibi comparare velit; is sibi primum adquiri re debet facilitatem attentionis ad idem obiectum tardi conservandae, quamdiu voluerit: deinde attentionem dividere debet in ter obiecta duo, felicique progressu inter plura. Antequam enim attentionem ad plura ex-

tendere possit , necesse est , ut eam in eodem obiecto pro arbitrio retinere queat , et animum ab iis obiectis , quae sensus feriunt , revocare . iv.^a Si quis adquirere velit facilitatem eamdem attentionem ad obiectum quodlibet adferendi ; is omnem adhibere debet conatum , ut ad obiecta non modo cuivis obvia sed studio etiam quaesita , atque ad ea in primis , a quibus retrahitur animus , attendat . Hoc enim exercitio adquireret facilitatem sine molestia attendendi ad rem quamlibet , quamdiu ipsi visum fuerit . v.^a Gradus eiuslibet attentionis continuo usu conservatur et perficitur : diu intermisso usu amittitur Quoniam enim omnis attentionis gradus exercitio comparatur , impossibile est , ut amittatur , quamdiu exercitium istud durat , immo continuo exercitio crescit . Experientia autem probat , interrupto usu decrescere , ac tandem amitti . vi.^a Ex iis , quae hactenus diximus , facile intelliguntur attentionis impedimenta . Attentio facilius conservatur , si pauca in sensus externos agunt , difficilior vero si multa simul , praesertim valide , organa sensoria feriunt , et inde est , quod *aurora* dicatur *muis amica* seu studiis , quoniam matutino tempore pauca sunt obiecta , quae in organa sensoria agunt ; quem nondum seruat solis aestus , aer strepitu hominum non resonet , nec corpus sibi neti ipsi modestum sit , quemadmodum & prandio pree-

sertim fieri solet . Accedunt ab imaginatione rationes aliae plurimae . Si multa phantasmata in imaginatione continuo sibi invicem succedunt , attentio difficulter conservatur ; in hoc enim casu nova continuo nobis obiciuntur phantasmata . Quare ubi ad ea attendimus , cessat attentio in obiectum , ad quod eamdem conservare volumus . Idem a posteriori liquet . Si quis enim in frequentia multorum hominum fuit , et ad singula , quae ibi gerabantur , multum attendit , eidem pauclo post meditanti in mentem veniunt phantasmata hominum illorum rerumque ab illis gestarum , et experitur , quam difficile sit mente conservare attentam ad ea , quae meditatur . Idem experimur , quum per aliquot dies rure in urbem ad consueta studia revertimur . Verum nihil attentioni magis obstat , quam ordinatus affectuum tumultus , quem proinde summa cura declinare debent non solum scientiae sed rectitudinis et virtutis amatores .

VII. Ex praecedenti mentis facultate nascitur alia , quae *ingenii acumen* atque *profunditas intellectus* appellari potest , eaque est facultas in uno multa distinguendi , et notiones distinctas in alias simpliciores resolendi . Hinc intellectus eo profundior est , quo longius in notionum analysi progredi potest . Vnde patet , intellectus profunditatem adquiri studio scientiarum , in quibus partes omnes

ita inter se connexae sunt, ut ab inferioribus sequentia semper pendeant, et notio quaelibet in anteriores continuo resolvi possit, ut sit in mathesi. Quamobrem maxime suadendum, immo urgendum est, ut et plurima in rebus distinguere, atque universalia abstracthahere, et quae distinguimus atque abstrahimus, singula suo proprio nomine adferre discamus. Ita demum praeclarum acuminis ac profunditatis intellectus gradum a nobis adquiri, experiemur. Eam ob causam summo studio curavimus, ut in nostris institutionibus philosophicis omnia, quantum fieri potest, perpetuo nexus iungerentur. Nihil magis vagum est et ambiguum in quotidiano sermone, quam *ingenii* vocabulum. Ingenii nomine vulgus intelligere solet acutis argutisque dictis ludendi et iocandi facilitatem; alii quamdam animi alacritatem intelligunt; alii alias significaciones tribuunt. Sed ut plurimum praeclaro ingenii nomine abutuntur. Nos autem ingenii vocabulo eam tribuimus significacionem, quae maximo in pretio haberi debet, et de hac ingenii specie adquirenda laborare maxime debent philosophiae studiosi.

Ex his intelligitur, quid sit ingenii imbecillitas. Est nempe potentia iudicandi, orta ex notionum defectu atque inopia, qualis reperitur in infantibus et idiotis. Quia vero sine memoria nulla potest esse notionum

copia; si memoria laeditur, ingenii acumen hebetari quoque necessum est. Laeditur autem memoria, ut antea observavimus, dum a causis quibusdam materialibus, veluti morborum acutorum vi atque etiam saepe ipso senectutis morbo laeditur cerebrum. Hinc capititis contusionibus saepius obtunditur iudiciorum, ideoque barbara castigatione in pueros saeviunt parentes et perceptores, qui eorumdem caput verberibus pessime tundunt. Quamvis autem dixerim, ad ingenii aciem conferre memoriam, de illa tamen memoria dumtaxat loquor, quae notionum seriem ordinem digestam habet. Aliquando enim nimia rerum farragine ingenium obrui atque obtundi observamus. Hinc fit, ut qui inordinata lectione memoriam opprimunt, diversissimos sermones sine ordine et iudicio miscere soleant. Arque hinc oritur, ut eruditio multa cum multo ingenio non semper coniuncta sit. Haec pauca dicta sint de intelligendi facultate et intellectus operationibus. Amplissimum quidem foret argumentum, sed hoc iam in aliis metaphysicae locis, atque in logica plura dispersa leguntur.

ARTICVLVS II.

De voluntate illiusque operationibus.

I.

*V*oluntas est: facultas appetendi vel aver-sandi obiecta, prout ab intellectu proposita sunt tamquam bona vel mala. Ad hunc lo-cum pertinet gravissima de voluntatis huma-nae libertate controversia, quam quidem ut digne et pro rei magnitudine pertractemus, nonnullis cursim et generatim praemissis, spe-ciales deinde conclusiones adiungemus. *Actus humanus* appellatur: *ille, qui fit ab homine humano modo seu consulto operante.* Vnde secernitur ab eo, qui dicitur *actus hominis*, seu qui ab homine fit circa ullam mentis at-tentionem. Omnis ergo actus, ut sit huma-nus, debet esse *voluntarius*, seu fieri cum cognitione intellectus et propensione volun-tatis. Quapropter duo maxime sunt opposita voluntario, nempe vis seu *coactio* et *igno-rantia*. Vis seu *coactio* definitur: *impetus, qui repelli non potest, quique est voluntatis propensioni contrarius.* Ignorantia est: *absentia cognitionis*. Per vim tollitur volun-tarium. V. g., quum quis truditur in car-cerem, is non sponte sed invitus carceris ostium subit. Per ignorantiam *invincibilem* tollitur etiam voluntarium. (*Ignorantia invin-*

PARS II METAPH. CAP. III. 121
cibilis ea dicitur, quae, adhibita humana industria, superari nequit.

II. *Actus liber* generatim dicitur, vel qui fit nullo cogente, vel etiam: qui sic exerceatur, ut possit ad libitum non exer-ceri. Hinc duplex in actibus voluntatis di-stinguitur libertas, nimurum *libertas a ne-cessitate externa sive a coactione*, et liber-tas a necessitate interna sive naturali. Pri-ma, quae etiam spontaneitas dicitur, omne- vim externam, id est, ab externo prin-ci-pio contra voluntatis propensionem illatam, removet. Hac libertate bonum generatim a-mamus, et malum generatim odimus: hac libertate beati Deum amare dicuntur, quia nullo cogente sed libertissime Deo per amo-rem adhaerescunt. Ex quo patet, liberum a coactione idem esse ac voluntarium seu li-bens aut spontaneum, quod nempe fit a vo-luntate circa coactionem. Ideoque omnis a-ctus voluntarius est liber a coactione II. Li-bertas dicitur a necessitate seu libertas ele-cionis et *indifferentiae*, quae et liberum arbitrium et libertas simpliciter dicitur; et haec omnem necessitatem tam internam seu naturae, quam externam seu coactionis ex-cludit.

III. *Necessitas naturae seu inclinatio-nis naturalis* definitur: determinatio seu pro-pensio quaedam voluntaria a natura indita ad aliquid necessario prosequendum vel fu-

giendum. V. g. ad bonum generatim necessario non ex electione amandum, et malum odio habendum.

IV. *Necessitas coactionis* seu uno verbo *coactio* dicitur: *vis aliqua alicui contra propriam inclinationem illata.* Ut quum quis truditur in carcerem, percutitur cet. Quamobrem in hoc coactio differt a necessitate naturali, quod illa sit a principio externo contra voluntatis inclinationem, proindeque tollat tum liberum tum voluntarium; ista autem sit a voluntate ipsa; ac proinde voluntarium non tollat, sed dumtaxat liberum stricte sumtum, quod fit ex electione. Si tamen illa necessitas sit tantum *hypothetica*, libertatem non laedit. V. g. ex *hypothesi*, quod me ad scribendum determinaverim, necessario scribo, sed haec necessitas minime obstat, quominus possim scribere vel a scribendo abstinere. Quare liberum arbitrium in me remanet, dum remanet potestas eligendi, quea in eo maxime consistit, ut quis actum exercere possit vel omittere.

V. *Libertas electionis*, seu *liberum arbitrium* recte dicitur *vis electiva*, id est, *facultas eligendi unum p[ro]ae alio.* Quum autem electio alia sit ad agendum vel non agendum, alia vero ad agendum hoc vel illud, hoc vel illa modo; duplex distinguitur *libertas arbitrii*, *electionis*, seu *indifferentiae*. Altera ad agendum vel non agen-

dum, quae vocatur *libertas contradictionis*, quia agere et non agere sunt contradictoria. Altera ad agendum hoc vel illud, hoc vel illo modo, v. g. ad amandum vel odio habendum, ad loquendum vel scribendum; quae libertas *contrarietas* vel *diversitatis* vel *specificationis* appellatur. Nam mox enumeratae actuum species sunt vel contrariae vel diversae. Observandum tamen est, in posteriori libertatis exercitio nihil occurrere praeter duos actus prioris. Quando enim malo scribere quam legere, 1° nolo nunc legere, 11° malo scribere, quam non scribere.

VI. Liberum arbitrium definiri potest: *vis sui ipsius determinatrix*, sive cum theologis: *facultas*, *quae*, *positis omnibus ad agendum praerequisitis*, *potest agere vel non agere*, *immo contrarium aliquando eligere.*

VII. Hinc patet, libertatem arbitrii non versari circa finem ultimum, seu beatitudinem generatim sumtam, hanc enim non possumus non expetere; sed versatur tantum circa ea; quae media sunt ad finem, nec tamen cum eo sunt necessario connexa, seu quae possunt modo videri bona, modo non bona. Experimur etiam, nos non posse propositioni per se evidenti adsensum negare; contra vero sentimus de propositione obscura.

HOMO EST LIBER A COACTIONE.

VIII. Probatur. Nam bonum generaliter seu felicitatem suam necessario quidem, sed tamen sponte ac nemine cogente diligit, ut beati libentissime Deum amant. Immo non potest cogi humana voluntas in actibus suis interioribus et propriis; quippe non potest simul velle et non velle. At si vis physica et cogens posset inferri voluntati, tum ea vellet et nollet simul. Vellet quidem (*ex hypoth.*); nollet vero, quia sibi ipsi volenti repugnaret, seu vellet invita, aut, quod idem est, vellet nolens, cuperet refugiens, quae manifestam involvunt contradictionem.

HOMO EST ETIAM LIBER A NECESSITATE NATURALI, SEV DONATVR LIBERTATE ELECTIONIS ET INDIFFERENTIAE.

IX. Probatur. Etenim in homine est vis electiva seu facultas eligendi unum praে alio. Siquidem homo praeditus est intellectu, quo res cognoscit, et voluntate, qua ex multis rebus, quae non sunt summum bonum, unum potest adsumere aut relinquere ad libertum; quemadmodum multis propositionibus obscuris adsensum praebere vel non praebere potest, aut etiam iudicium cohibere, ut

omnes experientur. Et certe si non est vis electiva in homine, vita humana omnino subvertitur. Frustra enim dantur leges, frustra adhibentur obiurgationes, laudes, vituperationes et exhortationes, atque sine ulla iustitia bonis praemia, et malis supplicia constituta sunt.

X. Iam vero quam satis constet, liberum arbitrium seu vim electivam esse in homine, eamque citra indifferentiam non posse intelligi, quia ibi nulla est electio, ubi incumbit necessitas; tota difficultas est, quaenam indifferentia requiratur. Alia est indifferentia *passiva* seu ad patiendum, ut cera est indifferentis ad multas figuris recipiendas; staterna, ut in hanc vel illam partem attollatur aut deprimatur. Per hanc autem non posse constitui liberum arbitrium, satis patet. Alia est *activa*, quae rursus duplex est; nempe *contradictionis* et *contrarietatis*, de quibus supra. Alia dicitur *negativa*, et est negatio seu privatio omnis plane determinationis, sive animi suspensio, qua quis omnino incertus est et ignarus eius, quod agere debeat. Quam indifferentiam ad libertatem electionis minime requiri, fatentur omnes. Alia dicitur *positiva*, et est vis seu capacitas voluntatis ad unum ex multis eligendum. Quae indifferentia stare potest cum determinatione seu electione. Haecque indifferentiae species ad rationem liberi arbitrii pertinet.

QVAMVIS INDIFFERENTIA CONTRARIETATIS REPERIATVR IN HOMINE LAPSO ; SIVI- DEM NVLLVS EST , QVI HANC AD BONVM AVT AD MALVM MORALE SESE CONVER- TENDI POTESTATEM MAXIMO SVI DISPEN- DIO NON EXPERIATVR ; ILLA TAMEN AD ESSENTIAM LIBERTATIS MINIME PER- TINET.

IX. Probatur. Etenim sine hac indiffer- rentia esse et concipi potest liberum arbitrium seu vis electiva , quom ad electionem sufficiat potestas agendi vel non agendi. V. g. cui unicum in mensa apponitur ferculum, liber est libertate electionis , quatenus potest ex eo edere vel non edere ; tametsi non pos- sit unum ferculum prae alio adsumere, ac proinde circa hoc non sit liber libertate con- trarietatis. Praeterea si nulla esset libertas si- ne tali indifferencia ad bonum vel malum morale ; sequeretur , potentiam peccandi esse de essentia libertatis , quod falsum est. Ea siquidem potentia defectus est , non perfe- ctio libertatis. Deus etiam numquam defice- re aut peccare potest , et tamen est liberissimus. Idem dic de angelis et beatis. Ergo, ut probe intelligatur libertas , comparari debet potentia agendi cum iis actibus , de qui- bus quaestio est. Si adsit agendi vel non a- gendi potentia , adest libertas. Si desit illa

potentia , deest quoque libertas relate ad ta- lem actum. Nam ad libertatem ut sufficiens, sic necessaria est indifferencia contradictionis, quae etiam dicitur exercitii. Tunc enim li- berum arbitrium concipitur in aliquo, quum vim habet electivam seu potestatem in pro- prios actus ita, ut eos ponere possit vel non ponere ad libitum , quod citra indifferenciam saltem contradictionis intelligi nequit : e. g. ut possim scribere vel non scribere , sed mi- nime necesse est , ut possim scribere vel le- gere. Si enim non adessent libri , legere non possem , et tamen possem scribere vel non scribere , si necessaria mihi essent instrumen- ta. In hoc ergo casu non essem liber ad le- gendum , hoc est , non haberem sub hoc re- spectu libertatem contrarietatis ; sed liber es- sem ad scribendum vel non scribendum li- bertate contradictionis , atque etiam contra- rietatis sub alio respectu , v. g. si possem scribere vel deambulare aut loqui.

IIX. Ex his omnibus colligitur , liberum arbitrium seu libertatem electionis , quae no- bis ad merendum necessaria est , facultatem esse *activam* et *indifferentem*. Activam qui- dem , quia possumus agere vel non agere; indifferentem vero , quia sic nos efficit ac- tuum nostrorum dominos , ut eos ad libi- tum ponere vel suspendere : immo aliquando varias actionum species eligere possimus. Evidens autem est , liberi arbitrii originem

repetendam esse a natura animae rationalis, quae nullo nisi summo bono ad volendum, nulla nisi clara perceptione ad iudicandum necessario determinatur. Vnde bona finita perlustrare potest, et bono aliquo neglecto ad aliud se convertere, in qua potestate liberi arbitrii vis consistit.

XIII. His ita constitutis aliquid addendum de quaestione celebri: *quare fiat, ut mens libera ad quidpiam volendum adducatur.* Respondent vulgo, mentem seu voluntatem adduci ultimo iudicio *intellectus practici*. Intellectum practicum dicunt, qui bonum et malum, et quae ad proxim pertinenter, considerat. Quemadmodum et *intellectum theoreticum* vocant, qui circa res mere speculativas seu veritatem et falsitatem in se simpliciter spectatas versatur. Itaque dicunt, voluntatem adduci ultimo iudicio intellectus practici, nempe iudicio, quo lato non potest voluntas id non exsequi; hoc est, quum mens iudicavit, aliquid esse volendum, id vult. Quod quidem verissimum est, nam iudicare esse volendum et velle idem sunt. Verum responsio haec non satisficit quaestioni, quae ut solvatur, ostendi debet, quid efficiat, ut mens iudicium ferat.

Leibnitius existimavit, humanum animum in singulis actibus eliciendis semper aliqua sufficienti ratione percelli, moveri ac determinari. Quanvis autem rationis sufficientis

principium iam antea breviter explicaverim, tota res tamen accuratius et fusius est expōnenda. Itaque secundum leibnitianam hypothesim Deus ab aeterno decrevit humanos quosdam animos creare, quibus incorporeas rerum ideas, intelligendi vim, voluntatem, eamque facultatem concederet, qua sese determinare possent pro varia rationis sufficiens indole. Deus ipse ab aeterno circumstantias omnes, ideas et obiecta, quae singulis animis proponi poterant, nitide cognovit, ideoque singulas rationes sufficientes in animo futuras praevidit, quae nimurum in circumstantiis illis liberam ac indifferentem animi vim ad actum aliquem inflectere ac determinare debeant. Ideoque nitida certaque cognitione praevidit actuum illorum seriem, quam quilibet humanus animus erat futurus.

Altera ex parte observavit Leibnitius, quod in humano corpore plurimi ac infiniti fere motus ex admirabili ipsius textura, partium ordine, situ, simulque externorum corporum motu et compage oriuntur ita, ut pro variis partium ordine, figura, situ ac varietate in certo quodam humano corpore, variis quoque distinctique motus in illo produci debeant. Igitur in quolibet corpore humano, cui certa quedam cum aliis corporibus conexio et certa quedam partium textura concessa fuerit, certa quedam ac distincta mo-

tuum series erat futura. Quemadmodum autem certa ac peculiaris illa connexio vel dispositio infinitis modis a Deo variari poterat, ita quoque infiniti prorsus distinctique corporeorum motuum ordines admitti debent. Nam vero Deus infinitos omnes cogitationum ordines cognovit, qui ab infinitis humanis animis dependenter ab infinitis rationum sufficientium ordinibus erant futuri, simulque praevidit infinitos motuum ordines in infinitis humanis corporibus futuros dependenter ab infinitis texturae, figurae cet. ordinibus. Vbi vero certum quemdam animum, in quo nimurum certa quedam ac distincta cogitationum series esset futura, cum humano corpore coniungere voluit; ex infinitis humanis corporibus illud unum elegit, quod ex indole texturaque sua eam motum seriem foret habitum, quae primae seriei consona et accurate conveniens foret. Ac utramque simul animi corporisque substantiam coniunxit, ut ex iis resultaret admirabile quoddam composti genus, quod hominem appellamus. Ex hac leibnitiani systematis expositione patet, totum rationis sufficientis principium, quale a Leibnitio intelligitur, pendere ex harmoniae praestabilitae hypothesi, quam libertati omnino repugnare ostendimus. Et quidem in hac hypothesi ante constitutum a Deo praesentem animalium et corporum ordinem animae ponuntur ad quemlibet statum indiffe-

rentes atque omnino inertes. At in praesenti rerum serie ratione sufficienti flectuntur atque determinantur. Haec igitur ratio sufficientis pendet ex ipso rerum ordine et nexu, non autem ex ipsa voluntate. Ac proinde ratio haec *necessaria* convenientius quam *sufficiens* appellanda est. Et certe in mundo *intellectuali* non secus ac in mundo *materiali* hanc rationem sufficientem admittit Leibnitius. Porro in effectibus causisque materialibus nulla libertas singi potest. Praeterea mundum sive materiale sive intellectualē comparant leibnitiani horologio automato. Rem ita explicant. In horologio rotarum indicisque horarii situs quilibet per structuram horologii rotarumque motum determinatur, non mutata horologii structura. At non repugnare, inquiunt, ut structure horologii, rotarum indicisque motibus aliqua accidat mutatione a causa quadam externa. Pari ratione fieri posse, aiunt, ut mutationes aliquae in mundo accident. Hinc nullam esse dicunt necessitatem absolutam, sed hypotheticam duintaxat. Verum, ut horologii automati exemplo utar, manente partium ordine, nexus et indole, motus horologii est absolute necessarius. Porro in hypothesi leibnitiana Deus universum mundi ordinem certo nexus coniunxit ita, ut partes singulae ab eo, quem Deus prescrivit, ordine et fine numquam aberrare possint. Itaque mundus uni-

versus sive materialis sive intellectualis considerari poterit tamquam horologium affabre elaboratum , cuius praescriptus motus est omnino necessarius. Haec autem comparatio non hypotheticam dumtaxat sed absolutam fatalemque necessitatem importat. Haec argumenta vim maiorem habent , si coniungantur cum iis , quae de harmonia praestabilita diximus. His de humana libertate generatim explicatis , iam sit

CONCLVSIONE I.

**ANIMA NIHIL AVERSATVR NISI SVB RATIO-
NE MALI , NIHIL APPETIT NISI SVB RA-
TIONE BONI ; IDEOQUE NON POTEST AP-
PETERE MALVM , QVA MALVM , NEC AVER-
SARI BONVM , QVA BONVM.**

Prob. Malum nihil aliud est in praesenti quaestione , nisi quod nobis displicet , et molestiam aliquam adferre iudicatur. At quamdiu aliquid nobis displicet , hoc est , quamdiu voluntas aliquid aversatur , non potest idem ipsi placere; contradictorium enim est aliquid placere simul et displicere. Similiter boni nomine heic intelligimus , quod nobis placet , et iucunditatem aliquam creare iudicatur ; ac proinde eadem ratiocinatione evidens est , idem quamdiu nobis placet ., seb

quamdiu voluntas in illud fertur , non posse simul displicere. Ergo ut voluntas bonum velit et appetat , necesse est , ut et ipsi placeat.

Et quidem unusquisque proprio conscientiae testimonio experitur , se bonum appetere , malum autem aversari. Heic autem proba attendi debet praesentis quaestions status , ne boni malique notionem perperam misceamus atque confundamus. Non enim debemus iudicare , aliquid esse bonum , quia nobis placet , nec aliquid esse malum , quia nobis displicet. Bonum vel malum heic consideramus dumtaxat , quatenus nobis appareat. Ut plurimum autem erroneae sunt boni et mali notiones. His notionibus erroneis tribuendum est , quod homines in vita proclives ruant , et dum felicitatem anxie querunt , infelicitatem inveniant. Rectam atque erroneam boni notionem his verbis explicat S. Augustinus lib. 14. de civit. Dei cap. 7.: recta voluntas est bonus amor , et voluntas perversa malus amor. Amor ergo inhians habere , quod amatur , cupiditas est ; id autem habens , eoque fruens , laetitia ; fugiens , quod ei adversatur , timor est , idque , si acciderit sentiens , tristitia est. Proinde mala sunt ista , si malus est amor ; bona , si bonus.